

Глобальні економічні процеси та Україна

АНОТАЦІЯ. У статті розглянуто основні тенденції економічного розвитку світу та їх вплив на Україну. Характерною рисою сучасного світу є прискорення розвитку глобалізації, зумовленого досягненнями науково-технічного прогресу, який створив технічні засоби для успішного подолання факторів часу і простору, ущільнивши світ, зробивши реальною можливість його функціонування як єдиного господарського механізму.

Збільшення можливостей розв'язання світових проблем супроводжується їх загостренням: зростанням чисельності населення, вичерпанням природних ресурсів, погіршенням стану оточуючого середовища, зростаючою загрозою кліматичних змін, унеможливленням забезпечення населення продовольством, питною водою. Спостерігається зростання соціальної нерівності у світі, посилення диференціації населення за рівнем доходів, яка інтенсифікує міграційні процеси і тим самим породжує нові проблеми внаслідок співіснування людей, які належать до різних цивілізацій, культур і систем цінностей.

Невід'ємною складовою глобалізації є утворення регіональних об'єднань, що вимагає від України прийняти участь у цьому етапі глобалізації, ставши членом регіонального інтеграційного об'єднання з метою підвищення своєї конкурентоспроможності і забезпечення гідного життя українському народу в умовах функціонування людства як єдиного планетарного організму.

КЛЮЧОВІ СЛОВА. Глобалізація, фінансіалізація, реальна і віртуальна економіка, країни ядра і периферії, нееквівалентний обмін, локальна цивілізація, одно- і багатополлярний світ.

Вступ

Наприкінці ХХ століття світ став однополярним і чітко структурованим з виокремленням ядра (центру) високорозвинутих країн і решти країн, що формують його периферію. Країни ядра переважно належать до Західної цивілізації, характеризуються високим рівнем технологічного розвитку і високими стандартами життя населення і формують так званий «золотий мільярд».

Актуальності набула проблема глобалізації, яку визначають як *найновіший процес*, пов'язаний з епохою інформаційної революції і революції у засобах комунікацій, як своєрідну відповідь на структурну кризу розвитку світового господарства, як

* Радзівська Світлана Олександрівна — кандидат економічних наук, кандидат філологічних наук, доцент кафедри менеджменту організацій і логістики Державного економіко-технологічного університету транспорту. Основні напрями наукових досліджень: глобальні тенденції розвитку світової економіки, міжнародна економічна інтеграція, переклад у галузі нанотехнологій. Електронна адреса: radzievskaya@yahoo.com

вищу стадію розвитку інтернаціоналізації, внаслідок чого світ перетворюється на єдину глобальну систему, яка функціонує у режимі реального часу всієї планети¹.

Професор Б. Гаврилишин зазначає: «Глобалізація, яка стала можливою завдяки швидкому прогресу телекомунікацій, комп'ютеризації і транспорту, є вирішальним фактором економічних співвідношень між країнами, робить їх економічно співзалежними. Головними рушіями глобалізації є великі міжнародні фінансові, промислові і торговельні підприємства. Сполучені Штати Америки, Японія і декілька західноєвропейських країн, в яких базуються такі підприємства, стали саме завдяки їм ключовими акторами на світовій економічній арені»².

Серед досліджень глобальних тенденцій розвитку світової економіки, які сформувались у ній наприкінці минулого століття, слід відзначити праці зарубіжних вчених І. Валлерстайна³, М. Кастельса⁴, Г. Мартина⁵, Дж. Стігліца⁶, Ф. Фукуяма⁷, С. Хантінгтона⁸, українських вчених О. Білоруса⁹, В. Гейця¹⁰, Д. Лук'яненка¹¹, Ю. Макогона¹², Ю. Пахомова¹³, В. Сіденка¹⁴, С. Соколенка¹⁵, Я. Столярчук¹⁶, А. Філіпенка¹⁷,

¹ Сіденко В. Р. Глобалізація — європейська інтеграція — економічне розвиток: українська модель [Текст]: в 2-х т. — К. 2008. Т. 1: Глобалізація і економічне розвиток / Владимир Романович Сіденко. — К.: Фенікс, 2008. — С. 96.

² Соколенко С. І. Глобалізація і економіка України / С. І. Соколенко. — К.: Логос, 1999. — С. 3.

³ Валлерстайн І. Кінець знаомого мира: Соціологія ХХІ века / Иммануэль Валлерстайн; пер. с англ. В. Л. Иноземцев. — М.: Логос, 2003. — 355 с.

⁴ Кастельс М. Інформаційна епоха. Економіка, общество и культура / Мануэль Кастельс; науч. ред., пер. О. И. Шкаратан. — М.: ГУ ВШЭ, 2000. — 607 с.

⁵ Мартин Г.-П. Западня глобалізація: атака на процвітання і демократію / Г.-П. Мартин, Х. Шуманн. — М.: Альпіна, 2001. — 335 с.

⁶ Стігліц Дж. Глобалізація та її тягар / Джозеф Юджін Стігліц; пер. з англ. А. Іщенко. — К.: КМ Академія, 2003. — 252 с.

⁷ Фукуяма Ф. Кінець історії і останній чоловік / Ф. Фукуяма; пер. с англ. — М.: АСТ; Ермак, 2007. — 588 с.

⁸ Хантінгтон С. Столкновение цивилизаций / С. Хантінгтон. — М.: АСТ, 2003. — 603 с.

⁹ Білорус О. Г. Економічна система глобалізму / О. Г. Білорус. — К.: КНЕУ, 2003. — 357 с.

¹⁰ Гець В. М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку / Валерій Михайлович Гець. — К.: Інститут економіки та прогнозування НАН України, 2009. — 864 с.

¹¹ Лук'яненко Д. Г. Економічна інтеграція і глобальні проблеми сучасності / Д. Г. Лук'яненко. — К.: КНЕУ, 2005. — 204 с.

¹² Макогон Ю. В. Глобалізація і Україна в мировій економіці // Ю. В. Макогон, Т. В. Орехова. — Донець: ДонНУ, 2004. — 478 с.

¹³ Пахомов Ю. Н. Україна і Росія між Заходом і Востоком / Ю. Н. Пахомов // Економічний часопис ХХІ. — 2010. — № 5–6. — С. 3–8.

¹⁴ Сіденко В. Р. Глобалізація — європейська інтеграція — економічне розвиток: українська модель [Текст]: в 2-х т. / В. Р. Сіденко. — К., 2008. Т. 1: Глобалізація і економічне розвиток. — К.: Фенікс, 2008. — 376 с.

¹⁵ Соколенко С. І. Глобалізація і економіка України / С. І. Соколенко. — К.: Логос, 1999. — 568 с.

¹⁶ Столярчук Я. М. Глобальні асиметрії економічного розвитку / Я. М. Столярчук. — К.: КНЕУ, 2009. — 302 с.

¹⁷ Філіпенко А. С. Економічна глобалізація: істотики і результати / А. С. Філіпенко. — М.: Економіка, 2010. — 512 с.

С. Циганова¹⁸, О. Шниркова¹⁹ та багатьох інших. Аналіз досліджень дозволяє дійти висновку, що у світі загострюється конкурентна боротьба між країнами, посилюються процеси міжнародного поділу праці, вичерпується час існування у якості головної ланки міжнародних відносин традиційної держави, починається домінування транснаціональних і багатонаціональних корпорацій, регіональних об'єднань країн і наддержавних управлінських інституцій з перспективою перетворення їх на глобальні корпорації, глобальні управлінські інституції.

На думку провідних економістів-міжнародників, глобалізація дискредитує традиційні уявлення стосовно умов, факторів, джерел і критеріїв успіху особистостей, малих і великих груп людей практично всіх сфер діяльності, корпорацій, країн, регіонів світу²⁰. Сучасний світ знаходиться у нестабільному, перехідному стані та наближається до роздоріжжя, що веде або до трансформації існуючого однополярного несправедливого світу у справедливий багатополарний світ, або до зіткнення бідності з багатством, зіткнення Західної цивілізації, яка розповсюджується на всі інші країни світу, з іншими цивілізаціями²¹ і загибелі світу. При цьому необхідно брати до уваги й те, що сучасна економічна теорія неспроможна не тільки передбачити майбутнє, але й інтерпретувати сьогоденну дійсність, оскільки розрив між наукою і практикою збільшується на користь останньої²².

Вітчизняні вчені констатують, що в умовах глобалізації, враховуючи загальносвітові тенденції до «торговельно-економічного блокування», Україна також має вступити до регіонального інтеграційного об'єднання, оскільки залишається однією із небагатьох великих країн на Європейському економічному просторі, які не увійшли до інтеграційних об'єднань²³.

Метою статті є розгляд основних тенденцій розвитку світової економіки, вивчення їхнього впливу на стан та інтеграційні перспективи України в умовах глобальної тенденції переходу від одно- до багатополарного світу.

¹⁸ Циганов С. А. Проблеми сталого розвитку у контексті неоліберальної моделі глобалізації / С. А. Циганов, А. М. Яншина // Економіка України. — 2013. — № 4. — С. 4–14.

¹⁹ Шнирков О. Пріоритети зон вільної торгівлі України / Олександр Шнирков // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Міжнародні відносини. — Вип. 38/39/2012. — К.: Київський університет, 2012. — С. 37–38.

²⁰ Глобальна економіка ХХІ століття: людський вимір / Д. Г. Лук'яненко, А. М. Поручник, А. М. Колот та ін.; за заг. ред. Д. Г. Лук'яненка та А. М. Поручника. — К.: КНЕУ, 2008. — С. 20.

²¹ Глобальні виклики сучасності: суспільно-географічний вимір / Б. П. Яценко, В. К. Кіптенко, В. В. Сміль та ін.; за ред. В. К. Кіптенка, Б. П. Яценка. — К.: Київський університет, 2012. — С. 3.

²² Лук'яненко Д. Г. Глобальна економічна інтеграція / Дмитро Григорович Лук'яненко. — К.: ТОВ «Національний підручник», 2008. — С. 3–4.

²³ Україна в інтеграційних процесах на пострадянському просторі: моделювання альтернатив: аналіт. доп. / І. В. Клименко, Ю. М. Харазішвілі, О. М. Шаров, І. В. Ус. — К.: НІСД, 2013. — С. 90.

Світові тенденції економічного розвитку

Основні тенденції економічного розвитку світу досліджуються багатьма сучасними вченими. Як свідчать результати роботи Я. Столярчук, основні тренди світогосподарського розвитку в історичній перспективі визначаються асиметрією як загальною формою глобального економічного розвитку, яка відображає системні зміни у світовій економіці²⁴.

Професор В. Базилевич виокремлює п'ять мегатрендів економічного розвитку сучасного світу: 1) глобалізацію; 2) фінансіалізацію; 3) інформатизацію; 4) інтелектуалізацію; 5) соціалізацію²⁵. Особливу увагу український економіст приділяє фінансіалізації, що відбиває кардинальні зсуви у структурі сучасної світової економіки, пов'язані з гіпертрофованим домінуванням фінансового сектора, і відзначає, що в умовах інформатизації поведінку економічних суб'єктів визначає і інформація маніпулятивного характеру, інтелектуалізація прогресивно підвищує роль людини у соціально-економічному розвитку, а соціалізація світового розвитку свідчить про підпорядкованість економічних процесів інтересам розвитку людини і суспільства у цілому.

Девід Грегож описує такі мегатренди 2020: 1) недостатній рівень консолідації на Заході, що має тенденцію до зниження; 2) поява нових світових центрів впливу; 3) збільшення чисельності населення, яке вже є дійсним викликом сьогоденню; 4) брак ресурсів в умовах збільшення їхнього використання, що вимагає активних дій; 5) діджиталізація, яка все прискорює і з'єднує у світі²⁶.

Російський професор В. Якунін, аналізуючи глобальні тенденції сучасного світового розвитку, виокремлює найбільш життєво важливі «потoki», які формують світ: 1) енергетику світу та енергетичні потоки; 2) новий «індустріалізм» та глобальний цивілізаційний конфлікт реальної і віртуальної економік; 3) продовольчий баланс світу; 4) людські потоки; 5) інформацію²⁷.

²⁴ Столярчук Я. М. Глобальні асиметрії економічного розвитку / Ярослава Михайлівна Столярчук. — К.: КНЕУ, 2009. — 302 с.

²⁵ Базилевич В. Современная экономическая теория: в поисках новой парадигмы / В.Базилевич // Вісник КНУ ім. Тараса Шевченка. Економіка. — 2013. — № 146. — С. 5–6.

²⁶ Gregosz D. Economic Megatrends up to 2020. What can we expect in the forthcoming years? / David Gregosz // Facts and Findings №106, August 2012. — Konrad-Adenauer-Stiftung, 2012. — 15 p.

²⁷ Якунін В. И. Глобальные тенденции современного мирового развития / В. И. Якунин // Глобальные тенденции развития мира. Материалы Всерос. науч. конф., 14 июня 2012 г. — М.: Научный эксперт, 2013. — С. 10.

Член-кореспондент НАНУ В. Мунтиян констатує, що на структуру міжнародних відносин великий вплив матимуть *три глобальні економічні процеси*: економічні наслідки загального зростання чисельності населення Землі; підвищення середнього світового доходу на душу населення; розширення масштабів інтернаціоналізації й глобалізації економіки²⁸.

У дослідженні вчених під керівництвом М. Згуровського доведено, що для першої половини ХХІ століття *першим та одним з найгостріших викликів* людству є *стрімке зменшення запасів органічних видів палива, які видобуваються з надр Землі, на тлі їх зростаючого споживання*, у першу чергу Китаєм та Індією. Разом з тим, на початку 20-х років нинішнього століття відбудеться перетин кривих споживання і виробництва енергії, що виробляється з нафти, на початку 30-х років — з газу і 50-х років — з урану-235. В результаті робиться висновок: поки людство не винайшло джерел енергії, які могли б повноцінно замінити органічні види палива і ядерну енергію, енергетична безпека як окремо взятої країни, так і світу у цілому буде знижуватись²⁹. Цьому сприяє і глобалізація, яка супроводжується постійним планетарним пограбуванням ресурсів, розповсюдженням економічної і фінансової злочинності³⁰.

На наш погляд, важливо звернути увагу на те, що паливо, яке видобувається з надр Землі, залишиться домінуючим джерелом первинної енергії і забезпечуватиме більш ніж три чверті споживання енергії до 2030 року. З кінця першої чверті ХХІ століття закінчується ера «нафтового» укладу і починається ера «газового» укладу. Основне зростання виробництва газу припадатиме на традиційний газ, більшу частину запасів якого сконцентровано в трьох країнах — Росії, Катарі та Ірані. Відновлювані джерела енергії наприкінці ХХІ століття мають забезпечити перехід до нового — не вуглеводневого енергетичного укладу, що суттєво змінить ситуацію у світі³¹.

Другим викликом людству українські дослідники називають загрозу порушення балансу між біологічними можливостями Землі і потребами людства в біосфері у контексті зміни демографічної структури світу. Виникає загроза, пов'язана з тим, що на планеті буде більше людей, ніж вона

²⁸ Мунтиян В. І. Економіка ноосфери як інструмент подолання світової фінансово-економічної кризи / Валерій Іванович Мунтиян // Економічна безпека держави: міждисциплінарний підхід [колективна монографія] / за наук. ред. Є. В. Хлобистова. — Черкаси: 2013. — С. 107.

²⁹ Аналіз сталого розвитку — глобальний і регіональний контексти / Міжнародна Рада з науки (ICSU) [та ін.]; наук. кер. М.З. Згуровський. — К.: НТУУ «КПІ», 2010. Ч. 1. Глобальний аналіз якості та безпеки життя людей. — С. 16.

³⁰ Мунтиян В. І. Там само.

³¹ Якунин В. І. Указ. труд. — С. 10–13.

зможе витримати, виходячи з наявних природних ресурсів. На думку експертів Пентагону, уже до 2020 р. у людства можуть виникнути реальні проблеми, пов'язані з катастрофічною нестачею води, енергії, продуктів харчування, що може породити нові конфлікти на Землі³².

Третя загроза полягає у наростаючій нерівності між людьми і країнами на Землі. Співвідношення між багатими і бідними країнами за ВВП на душу населення за ПКС у 2011 році становило 1:250; співвідношення в 2005 році — 1:175; співвідношення в 2000 році було 1:100. Тобто за останні десять років диференціація зростає в 2,5 рази³³. За даними Світового банку 1973 р., троє найзаможніших людей Землі мають капітали, які перевищують 47 бідних країн світу, 475 найзаможніших осіб контролюють капітали половини всього людства. Співвідношення між однією п'ятою найбагатшої і однією п'ятою найбіднішої частинами населення Землі досягло 1:75. Розрив між найзаможнішою і найбіднішою групами людей на Землі за рівнем життя протягом останніх 20 років зріс майже в десять разів³⁴.

Загрозою майбутньому людства є обмежений доступ до питної води: п'ята частина людства не має доступу до питної води³⁵. На території Російської Федерації знаходиться понад чверті світових запасів прісної води, 23 % — лише в ендемічному озері Байкал³⁶.

Таким чином, *країни різняться за рівнем багатства і відповідно — за рівнем життя свого населення, а ресурси планети вичерпуються.* У цих умовах перед світовою економікою постає завдання забезпечити сталий розвиток, подолати тенденцію до поглиблення нерівності та зменшити існуючу нерівність між людьми і країнами, досягти єдності та згуртованості людства.

Теоретично саме на це і має бути спрямовано глобалізацію світу, яка є першим і найважливішим мегатрендом сучасної економіки і створює можливості для багатих країн і мпорту з

³² Аналіз сталого розвитку — глобальний і регіональний контексти : монографія / Міжнар. Рада з науки (ICSU) [та ін.]; наук. кер. М.З. Згуровський. — К.: НТУУ «КПІ», 2010. Ч. 1. Глобальний аналіз якості та безпеки життя людей. — С. 16.

³³ Ткаленко С. Фінансові потоки і забезпечення безпеки держави в умовах глобалізації та глобальних інтеграційних процесів / Ткаленко Світлана // Міжнародна економічна політика. — 2013. — № 1(18). — С. 92.

³⁴ Аналіз сталого розвитку — глобальний і регіональний контексти : монографія / Міжнар. Рада з науки (ICSU) [та ін.]; наук. кер. М.З. Згуровський. — К.: НТУУ «КПІ», 2010. Ч. 1. Глобальний аналіз якості та безпеки життя людей. — С. 17–18.

³⁵ Аналіз сталого розвитку. Там само. — С. 20.

³⁶ Андреев И. Л. Пресная вода как стратегический ресурс России на международной арене / И. Л. Андреев // Глобальные тенденции развития мира. Материалы Всерос. науч. конф., 14 июня 2012 г. — М.: Научный эксперт, 2013. — С. 381.

бідних країн необхідних ресурсів і робочої сили, а для бідних країн — імпорту високотехнологічних товарів, техніки, технологій і спеціалістів. У цьому обміні будь-яка країна може зазнати збитків, по-перше, через занижену ціну на її товари та послуги, а по-друге, внаслідок заниженого обмінного курсу її валюти відносно валюти, в якій проведено торговельну операцію. Саме тому особливу увагу приділено *фінансiалiзацiї* (В. Базилевич), або *спiввiд-ношенню вiртуальної та реальної економiк* (В. Яку-нiн), *проблемі визначення світових цін*, які, на думку багатьох економістів, мали б відповідно до піраміди потреб Маслоу забезпечувати, перш за все, фізіологічне виживання людства.

Активній участі країн периферії у глобалізаційних процесах сприяє тенденція виникнення у рамках фінансiалiзацiї світу феномена зростаючих зовнішніх боргів країн. У цьому контексті слід зазначити, що загострення боргових криз в європейських країнах, яке розпочалося влітку 2010 р., стало поворотним пунктом, початком «кінця ери заборгованості Західних демократій», за якою слідує, по-перше, період обмежень; по-друге, структурні реформи; по-третє, пошук нових джерел до-ходів³⁷.

Феномен заборгованості за аналогією з наркотермінологією одержав в економічній літературі специфічну назву — «сісти на боргову іглу», «попасти у боргову пастку» і є невід'ємною частиною діючого у сучасній світовій економіці механізму примусу країн брати участь у міжнародній торгівлі навіть за невідгідних для них цінових умов через необхідність одержання валюти, переважно доларів США, для обслуговування і погашення своїх зовнішніх боргів. Країни Третього світу щорічно виплачують понад 375 млрд дол., щоб покрити свої борги — у 20 разів більше тієї фінансової допомоги, яку вони отримують від іноземних держав³⁸.

На сьогодні обсяги операцій на міжнародних кредитних, інвестиційних і особливо валютних ринках на кілька порядків перевищують обсяги товарно-збутової діяльності, а на кожний долар реального сектора світової економіки припадає 50 доларів у фінансовій сфері. Спекулятивні операції на міжнародних фінансово-інвестиційних ринках сягають 95 % їх загальної кі-

³⁷ Gregosz D. Economic Megatrends up to 2020. What can we expect in the forthcoming years? / David Gregosz // Facts and Findings №106, August 2012. — Konrad-Adenauer-Stiftung, 2012. — P. 3.

³⁸ Мунтян В. І. Економіка ноосфери як інструмент подолання світової фінансово-економічної кризи / Валерій Іванович Мунтян // Економічна безпека держави: міждисциплінарний підхід [колективна монографія] / за наук. ред. С. В. Хлобистова. — Черкаси: 2013. — С.105.

лькості, а щоденні трильйонні обсяги спекуляцій у десятки разів перевищують вартість міжнародного товарообігу³⁹. Віртуальна економіка дозволяє миттєво здійснювати спекулятивні операції з товарами, грошима, цінними паперами, створюючи гігантські фінансові піраміди⁴⁰.

У світі фантомних фінансових інструментів інвестиційна активність все більше програє в економічній віддачі *фінансовим спекуляціям*, з одного боку, а з іншого — значна частина людства поступово перетворюється у суспільство *надмірних споживачів матеріальних благ*. В умовах, коли суспільство масового споживання наштовхується на обмеженість усіх видів ресурсів, посилюється соціальна нерівність і зростає соціальна напруженість⁴¹. Цим підтверджується реальність загрози людству наростаючої нерівності між країнами.

Цілком зрозуміло, що в основі конфлікту віртуальної та реальної економік є те, що блага, які виробляються і споживаються людиною, отримують у двох основних режимах: по-перше, це — результат праці; по-друге, це — результат привласнення створених іншою людиною благ або ренти різного виду. В. Якунін підкреслює, що винахід фінансових заміників матеріальних благ породив віртуальну економіку, лихварство, торгівельну і фінансову маржу. Тобто у ХХ столітті відбувся знаменний винахід: *емісію грошей започатковано безготівковим шляхом з повною відмовою від їх матеріального забезпечення*. Технічний прогрес породив електронні гроші, емісію яких не було обмежено, внаслідок чого *привласнення лихварської ренти і пряме фінансове шахрайство* призвели до дисбалансу між реальним і спекулятивним секторами економіки. На його думку, соціалістичні революції були відповіддю на конфлікт інтересів: власник засобів виробництва — найманий працівник. В теперішніх умовах *привласнення* за рахунок права на емісію і обіг грошей та цінних паперів, що їх заміняють, знову породжує глобальний конфлікт⁴².

Проблеми конфлікту віртуальної та реальної економік торкаються В. Геєць, А. Гриценко і С. Жовнір, наголошуючи, що: «Глобалізація і формування інформаційно-мережевої економіки породжують нові закономірності, змінюють характер суспільного розвитку, створюють механізми концентрації багатства

³⁹ Лук'яненко Д. Стратегії глобального управління / Дмитро Лук'яненко, Тимур Кальченко // Міжнародна економічна політика. — 2009. — № 8–9. — С. 7–9.

⁴⁰ Политическое измерение мировых финансовых кризисов. Феноменология, теория, устранение / Центр проблемного анализа и государственно-управленческого проектирования. — М.: Научный эксперт, 2012. — С. 370.

⁴¹ Базилевич В. Указ. труд. — С. 6.

⁴² Якунин В. Указ. труд. — С.13–14.

не через розвиток виробництва, а через механізми його перерозподілу»⁴³. Фактично в науці вже обґрунтовано провідну роль Великобританії у створенні передумов для відтворення англосаксонської моделі капіталізму в глобальних масштабах і показано, за рахунок чого Великобританія і США отримують абсолютні переваги у формуванні правил міжнародної господарської діяльності на засадах ідеології і цінностей ринкового фундаменталізму, що дозволяє їм перерозподіляти на власну користь значну частку доданої вартості, яка створюється іншими учасниками процесів глобалізації⁴⁴. Скоріш за все фінансовий центр світу переміститься з Америки до Євразії, бо у світі посилюється боротьба за емісійний верстат, який вже не зможе існувати на базі якоїсь єдиної валюти⁴⁵.

Тенденція фінансiалiзацiї свiтової економiки тiсно пов'язана з її інформатизацією, яка забезпечує функціонування паралельно з реальною віртуальною економікою, за допомогою якої і утворюються можливості із застосуванням високих інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) привласнювати результати функціонування реальної економіки.

Отже, розв'язання суперечностей між реальною і віртуальною економіками, *подолання у суспільстві тих спекулятивних процесів*, завдяки яким і відбувається привласнення результатів праці і ренти певними прошарками суспільства і навіть країнами, стає можливим лише при володінні специфічними сучасними ІКТ, що і стає одним з факторів інтелектуалізації світової економіки⁴⁶.

Особливого значення інформатизація світової економіки набуває також у зв'язку з такою глобальною *тенденцією* розвитку світу, як спроба *уніфікувати систему цінностей людства* шляхом заміни існуючої у світі палітри систем цінностей, що відповідають системі локальних цивілізацій, системою цінностей Західної цивілізації (вестернізацією). Завдання уніфікації системи цінностей людства обумовлює виникнення *тенденції посилення інформаційного впливу на населення світу і фор-*

⁴³ Інститути зайнятості та безробіття : сучасні тенденції та виклики для України: наук. доповідь / [В. М. Гець, А. А. Гриценко, В. В. Близнюк та ін.]; за ред. В. М. Гейця, А. А. Гриценка; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогноз.» — К.: 2013. — С. 3, 240.

⁴⁴ Кузнецов О. В. Англосаксонська модель капіталізму у системі світового господарства: автореф. дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.02 «світове господарство і міжнародні економічні відносини» / О. В. Кузнецов; Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин. — К.: 2011. — С. 5.

⁴⁵ Мунтян В. І. Економіка ноосфери як інструмент подолання світової фінансово-економічної кризи / Валерій Іванович Мунтян // Економічна безпека держави: міждисциплінарний підхід [колективна монографія] / за наук. ред. Є. В. Хлобистова. — Черкаси: 2013. — С. 105.

⁴⁶ Политическое измерение мировых финансовых кризисов. Феноменология, теория, устранение / Центр проблемного анализа и государственно-управленческого проектирования. — М.: Научный эксперт, 2012. — С. 151-166.

мування тим самим бажаної моделі його поведінки. І цей вплив дає результати: послаблення духовної спадкоємності поколінь породжує проблему протистояння між цінностями старшого покоління, соціалізованого в умовах чітко регламентованого порядку, і цінностей молодого покоління, що формується в умовах стихійної соціалізації⁴⁷. При цьому інформація постає не тільки як економічна, але й як соціальна і навіть екологічна категорія⁴⁸.

Для сучасного світу характерним є і те, що багаті країни характеризуються незначним зростанням населення при його постарінні, а бідні країни — значним зростанням населення. Щорічні темпи приросту населення в країнах, що розвиваються, у середньому у 6 разів вищі, ніж у розвинутих⁴⁹. Важливою тенденцією розвитку світу є посилення людських потоків, мі-грації населення. Цей процес генерується наявністю регіонів, де сконцентровано основне світове багатство, і регіонів, де проживає переважна більшість населення світу. Дисбаланс між цими регіонами — джерело конфліктів майбутнього. На США і країни ЄС припадає понад 50 % мігрантів. США є країною-лідером за кількістю міжнародних мігрантів (у 1960 р. — 9,74 млн осіб; у 2000 р. — 34,99; у 2010 р. — 42,81 млн осіб)⁵⁰.

Загострюється також суперечність між зростанням продуктивності праці і зайнятістю населення, що проявляється у збільшенні безробіття, армії так званих зайвих людей. Саме тому важливим мегатрендом світової економіки стає її соціалізація.

Важливо звернути увагу на те, що процес глобалізації полегшує провідним економікам світу не лише доступ до природних ресурсів країн периферії, але також і використання їх капіталів. Так, Н. Навроцька, досліджуючи провідні тенденції глобалізації заощаджень та інвестицій у світовій економіці, доходить висновку, що інтеграція економік у світове господарство істотно видозмінила механізм трансформації заощаджень у внутрішнє нагромадження й сформувала нову проблему — нестачу реальних інвестицій при досить великому розмірі внутрішніх заощаджень. Спостерігається тенденція абсолютного й

⁴⁷ Базилевич В. Указ. труд. — С. 6.

⁴⁸ Мунтиян В. Там само. — С. 109; Селиванов А. И. Традиционность и маргинальность в XXI веке: противостояние, взаимодействие, влияние на социальную динамику. Портал ИНИОН РАН. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.rkpr.inion.ru> Дата публ. 13.07.2013 г.

⁴⁹ Кислицина О. В. Міжнародна трудова міграція в умовах глобалізації: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.02 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини» / О.В. Кислицина; Донец. нац. ун-т економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського. — Донецьк, 2011. — С. 8.

⁵⁰ Кислицина О. В. Там само. — С. 9.

відносного зниження частки заощаджень розвинутих країн при одночасній тенденції до збільшення заощаджень країн, що розвиваються. Країни, що розвиваються, заробляють своїм експортом кошти у США та інших високо розвинутих країнах і значною мірою там же їх реінвестують. У результаті розвитку дисбалансів у розподілі заощаджень і інвестицій сформувалися глобальні нетто-кредитори й нетто-дебетори. Саме в останнє десятиліття при падаючій нормі заощаджень розвинуті країни почали інвестувати свої національні економіки частково на заощадження країн, що розвиваються. Тобто, країни з величезними потребами в модернізації експортують капітал⁵¹.

Розглянуті глобальні економічні процеси у світовій економіці відбуваються в умовах її сучасної однополярної організації при домінуванні США і західної цивілізації.

Глобальна тенденція переходу до багатопольярного світу

У світлі розглянутих існуючих основних тенденцій розвитку світової економіки виникає питання щодо можливості бідних країн на одному рівні з багатими забезпечити інформатизацію, інтелектуалізацію і соціалізацію розвитку своєї економіки. На жаль, відповідь на це запитання не може бути позитивною.

Доречним видається навести думку щодо цих процесів академіка НАНУ П. Толочка: «розмови про закономірності процесів глобалізації світу, що стало однією з міфологем західної пропаганди, як і про свободу народів та демократію, це не що інше, як спроби виправдати право сильного на вільний доступ до світових багатств»⁵². Аналогічної думки притримується і А. Вдовічен, стверджуючи, що за останні сорок років наймогутніші країни на чолі зі США створили «небачену в історії людства систему силового глобалізму — машину всесвітньої експлуатації»⁵³. Дійсно, багаті країни є найсильнішими і у військовому відношенні, що може слугувати аргументом у розв'язанні міжнародних конфліктів.

Очевидним для всіх дослідників світових економічних процесів є і той факт, що *досягнення країнами периферії рівня життя країн ядра неможливе*, бо не вистачає ресурсів планети: за деякими розрахунками для цього необхідно було б мати

⁵¹ Навроцька Н. А. Провідні тенденції глобалізації заощаджень та інвестицій у світовій економіці / Н. А. Навроцька // Проблеми економіки. — 2013. — № 2. — С. 16.

⁵² Толочко П. П. Україна: государство или страна? / П. П. Толочко. — К.: Довира, 2008. — С. 181.

⁵³ Вдовічен А. А. Причини диспропорційного розвитку світової економіки / А. А. Вдовічен // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. Випуск 11 (50). Чернівці: 2013. — С. 82.

п'ять таких планет, як земля⁵⁴. Водночас закордонні вчені наголошують на зменшенні ролі глобалізації і на тому, що в подальшому країни, що розвиваються, отримуватимуть все більше можливостей для покращання своїх показників, особливо з огляду на значне збільшення кількості світових лідерів, що суттєво впливатиме на структуру світової економіки⁵⁵. Про це свідчить, зокрема, наведена у пленарній доповіді заступника директора департаменту макроекономічної статистики Державної служби статистики України О. Москвіна динаміка ВВП груп країн світу (див. рис. 1).

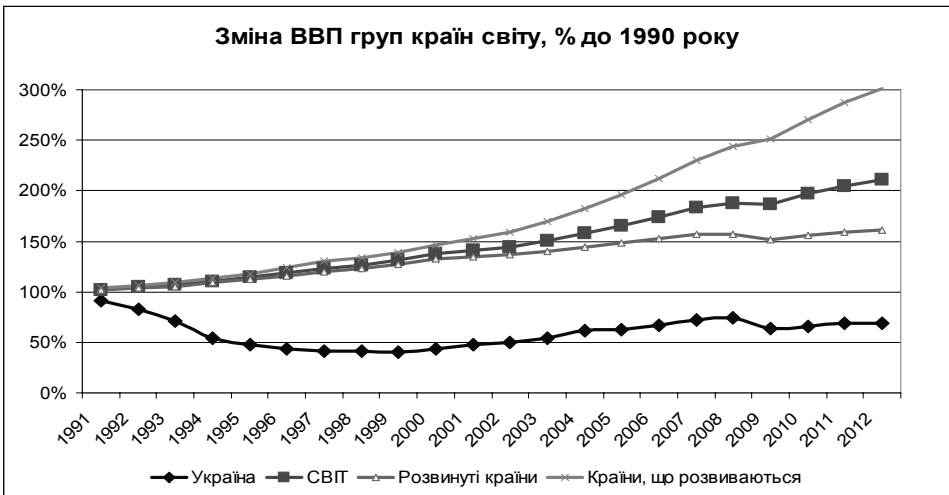

Рис. 1. Динаміка ВВП країн світу

Джерело: *Москвін О.* Структурні зміни економіки України в умовах глобалізації // Трансформація національних моделей економічного розвитку в умовах глобалізації, КНТЕУ, 20-22 листопада, 2013 року.

Незважаючи на те, що США продовжують займати перше місце у світі за обсягом ВВП (за 2012 р. обсяг ВВП 15 650 млрд дол.), за реальним темпом зростання ВВП США зайняли 134 місце у світі, а ЄС-27 — 191-ше. Це — тривожні показни-

⁵⁴ Кучуков Р. А. Глобализация, постмодерн и постистория / Р. А. Кучуков, А. В. Савка // Глобальные тенденции развития мира. Материалы Всерос. науч. конф., 14 июня 2012 г. / Центр проблемного анализа и государственно-управленческого проектирования. — М.: Научный эксперт, 2013. — С. 600.

⁵⁵ Pacek N. Five Mega-trends facing international businesses through to 2020 / Nenad Pacek // The Insight Bureau, Issue №44. — November 2009; Hankel W. Megatrends of the Global Economy of Tomorrow / Wilhelm Hankel, Robert Isaak // The World Financial Review [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.worldfinancialreview.com/?p=499>

ки, які показують негативний тренд, спрямований на згасання економічного розвитку Заходу⁵⁶.

На наш погляд, необхідно погодитися з вченими, які переконані в тому, що *світ сьогодні є перехідним*. Лідерство в однополярному періоді, яке було прийнято США і західною цивілізацією, виявило історичну і ціннісну вразливість. Глобальна спроба примусити світ забезпечити рентне існування меншості (тобто країн ядра) за рахунок решти більшості світу (країн периферії) наближається до завершення у найближчі 10-20 років, внаслідок чого зміняться глобальна фінансова система і геоекономічний простір, причому *на зміну лідерства Заходу приходить Схід*⁵⁷. У науковій літературі також висловлюється цікава думка про те, що майбутнє не належатиме Сходу або Заходу, але чомусь третьому, яке збереже найкраще, що міститься у кожному з них⁵⁸.

Сутність вищезазначеного переходу полягає не у зміні лідерства Заходу Сходом, хоча посилення ролі Сходу не викликає сумнівів, а *у створенні нових полюсів світу*, яке відбувається вже сьогодні. Українські вчені відзначають: «йде процес розмежування геополітичного простору на два полюси: атлантичний (США-Європа) і тихоокеанський (Китай, Японія). У новій геополітичній структурі ще доведеться визначитися Росії (та її сателітам), ісламському світу, Індії, країнам Латинської Америки та Африки»⁵⁹.

Варто зауважити, що подолати тенденцію до *наростаючої нерівності між людьми і країнами на Землі* можна шляхом безоплатної передачі частини багатств країн ядра країнам периферії, багатих людей бідним, що стає можливим лише за умов домінування духовних цінностей над матеріальними. Тому слід очікувати посилення *зіткнення високих цінностей людства з егоїзмом привласнення та споживацькою моделлю життя*. Незважаючи на нові технічні прориви у матеріальному житті, особливості розвитку ХХІ століття визначатимуться не матеріальними, а духовними цінностями⁶⁰.

⁵⁶ Мунтян В. І. Економіка ноосфери як інструмент подолання світової фінансово-економічної кризи / В. І. Мунтян // Економічна безпека держави: міждисциплінарний підхід [колективна монографія] / за наук. ред. С. В. Хлобистова. — Черкаси: 2013. — С. 103.

⁵⁷ Пахомов Ю. Н. Україна і Росія между Западом и Востоком / Ю. Н. Пахомов // Економічний часопис ХХІ. — 2010. — № 5-6. — С. 3-8; Якунин В. И. Указ труд. — С. 28.

⁵⁸ Межуев В. М. Восток и Запад в исторической перспективе / В. М. Межуев // Мировая роль России: право на существование и исторические проявления. — М.: Научный эксперт, 2011. — С. 105.

⁵⁹ Глобальні виклики сучасності: суспільно-географічний вимір / Б. П. Яценко, В. К. Кіптенко, В. В. Смаль та ін.; за ред. В. К. Кіптенка, Б. П. Яценка. — К.: Київський університет, 2012. — С. 9.

⁶⁰ Пахомов Ю. Н. Україна і Росія между Западом и Востоком / Ю. Н. Пахомов // Економічний часопис ХХІ. — 2010. — № 5-6. — С. 3-8; Якунин В. И. Указ труд. — С. 29.

Цілком логічним стає висновок про те, що: «в умовах мегатренду конвергенції світової економіки, коли все нові країни невідвратно нарощуватимуть економічну активність, усім (і в першу чергу, країнам центру) доведеться шукати або нові моделі розвитку, або ...прогноз ймовірного «зіткнення цивілізацій» може стати реальністю»⁶¹.

Нові моделі розвитку ряд дослідників пов'язує з відмовою від однополярного світу і діючої Західної неоліберальної моделі його глобалізації. Так, стверджується, що соціально-економічна система не може існувати без ідейного антагоніста і тому лише на власній відмінності націй і держав, у першу чергу в просторі і часі, можна збудувати дійсно справедливий і раціональний світ майбутнього⁶².

Набуває поширення і обґрунтування думка про те, що *існуючий характер світового розвитку не є об'єктивно обумовленим, а є наслідком нееквівалентного обміну результатами економічної діяльності між країнами ядра і периферії, штучно нав'язаного країнами ядра*, які після закінчення II Світової війни і розвалу СРСР перетворили стару колоніальну систему у нову, *неколоніальну систему експлуатації світу вибраними країнами «золотого мільярда»*⁶³. В основі цієї системи — утворений в результаті фінансіалізації механізм *привласнення* за рахунок права на емісію і обіг грошей та цінних паперів. Дія цього механізму тісно пов'язана з тим, що керівництво країн периферії стає економічно залежним не стільки від якості управління економікою своїх країн, скільки від виконання вимог міжнародних і наднаціональних установ та впливових країн ядра.

Відомо, що проти діючої неоліберальної моделі глобалізації світової економіки виступають транснаціональні рухи протесту, що отримали назви антиглобалістського та альтерглобалістського рухів⁶⁴.

Актуальною для країн периферії стає *проблема запобігання утворенню певного керівного прошарку їх населення, який,*

⁶¹ Глобальні виклики сучасності: суспільно-географічний вимір / Б. П. Яценко, В. К. Кіптенко, В. В. Смаль та ін.; за ред. В. К. Кіптенка, Б. П. Яценка. — К.: Київський університет, 2012. — С. 12.

⁶² Глобалізація світового господарства: геопросторовий вимір / О. О. Любіцева, В. К. Бабарицька, Б. П. Яценко та ін. — К.: Київський університет, 2010. — С. 13–14.

⁶³ Горелов А. А. Глобальный неокониализм: государство и инволюция / А. А. Горелов // Глобальные тенденции развития мира. Материалы Всерос. науч. конф., 14 июня 2012 г. / Центр проблемного анализа и государственного-управленческого проектирования. — М.: Научный эксперт, 2013. — С. 69–82.

⁶⁴ Альтерглобализм и антиглобалистские движения в современном мире: Сб. обзоров и реф./ Центр науч.-информ. исслед. глобал. и регион. пробл. Отд. глобал. пробл. — М.: ИНИОН РАН, 2006. — 152 с.

виходячи із своїх власних інтересів, може приймати рішення, які не відповідають інтересам країн (зокрема, вплив заощаджень еліти в іноземних банках). Однією з форм впливу на країни периферії є можливість арешту їх рахунків в іноземних банківських установах, на що вказує А. Гриценко, торкаючись проблеми валютного резервування: «Візьмемо, наприклад, золотовалютні резерви, котрі суспільна свідомість сприймає як певний запас цінностей, що не піддаються впливу кон'юнктурних чинників і може виручити в разі непередбачених труднощів. Проте реально цей запас є переважно іноземною валютою (як правило, долари США та євро), розміщеною в іноземних банках і в надійних короткострокових цінних паперах країн зі сталою економічною і фінансовою системами. Валютні резерви (за винятком золота, частка якого є невеликою, до того ж його часто зберігають в іноземних банках) не становлять жодних реальних цінностей. Це просто записи на рахунках або цінні папери, що дають право на отримання іноземної валюти (теж у вигляді записів на рахунках), в обмін на яку можна отримати реальні цінності. Фактично валютні резерви є довірою до країн зі стабільною фінансовою системою й існуючого у світі фінансового порядку, причому довірою взаємною. Якщо, наприклад, якась країна тримає свої валютні резерви в казначейських зобов'язаннях США (що є дуже поширеним), а США в силу певних причин вирішать, що ця країна неправильно поводить на міжнародній арені, і заарештують її активи, то валютні резерви перестануть бути такими. Втрата довіри є втрата валютних резервів»⁶⁵. Цей вплив за останні роки неодноразово використовувався у міжнародній практиці.

Розглядаючи основні глобальні тенденції розвитку світу, багато науковців доходять висновку, що однією з них є *тенденція встановлення багатопольярного світу*. Українські вчені стверджують, що «за останні 25 років світ докорінно змінився: зникла двопольсна система «США — СРСР», створилася однопольсна система світу на чолі зі США, проглядається багатопольсна система світу, коли країни-гіганти Китай, Індія, Росія, середні країни — Японія, Бразилія, інтеграційні об'єднання — ЄС і т.д. стають новими центрами геополітичного впливу»⁶⁶. Так, С. Хантингтон відзначає, що через одне-два десятиліття насту-

⁶⁵ Інститут довіри в координатах економічного простору-часу : [монографія] / [А.А. Гриценко, Т.І. Артьомова, Т.О. Крічевська та ін.], за ред. А. А. Гриценка ; НАН України, Ін-т економіки та прогнозув. — К.: 2012. — С. 7–11.

⁶⁶ Адаптація України до переходу світ-системи від одно- до багатопольсності: аналіт. доп. / [авт. кол.: Михальченко М. І., Шайгородський Ю. Ж., Шевченко О. К. та ін.; за ред. М. І. Михальченка]; НАН України, Ін-т політ. і етнонац. дослідж. імені І. Ф. Кураса. — К.: ІПІЕНД імені І. Ф. Кураса, 2012. — С. 112.

пить насправді багатополярне ХХІ століття. Директор Інституту економіки РАН Р. Грінберг вважає, що час однополярного світу, встановленого після розпаду СРСР, схиляється до завершення, як і п'ятисотріччя домінування євроатлантичної цивілізації⁶⁷.

Вплив глобальних економічних процесів на Україну

Розглянуті основні тенденції розвитку світу відбиваються на соціально-економічному розвитку України і проявляються у загостренні проблеми енергозабезпечення і зростанні цін на енергоресурси, збільшенні відкритості національної економіки і посиленні її участі у процесах глобалізації, доларизації економіки та її фінансіалізації, загостренні конфлікту між реальною і віртуальною економіками, нарощуванні валового зовнішнього боргу і утворенні ситуації можливості потрапляння України у боргову пастку.

Серйозною загрозою для України є поглиблення соціальної нерівності населення, наявність демографічної ситуації з ознаками депопуляції, деградації і маргіналізації⁶⁸, а також міграційні процеси, які можуть породити цивілізаційні конфлікти, що спостерігаються у сусідніх країнах та поки що практично відсутні в Україні.

Першорядного значення для економіки України має енергозабезпечення внаслідок її енергоємності: за умов одержання енергоресурсів за світовими цінами економіка стає нерентабельною. Це було доведено ще у 1992 р. в Інституті економіки НАНУ, де розрахунки балансу ввозу і вивозу основних видів сировини і готових виробів у товарообороті України з іншими республіками СРСР у 1989 р. у світових цінах виявили від'ємне сальдо у сумі 9,79 млрд дол. США, а з урахуванням імпорту від'ємне сальдо досягало навіть 18,33 млрд дол. США. Розрахунки показали, що причиною такого великого від'ємного сальдо була значна різниця між внутрішніми та світовими цінами, передусім, на енергоресурси. У колишньому СРСР «внутрішня ціна нафти у 1990 р. становила лише 0,9 % від світової ціни, частка вартості енергоресурсів у структурі витрат на виробництво промислової продукції становила відсотки, а іноді й частку відсотків»⁶⁹.

⁶⁷ Грінберг Р. С. Контуры новой экономики и шансы евразийской интеграции / Р. С. Грінберг // Глобальные тенденции развития мира. Материалы Всерос. науч. конф., 14 июня 2012 г. / Центр проблемного анализа и государственно-управленческого проектирования. — М.: Научный эксперт, 2013. — С. 31.

⁶⁸ Мандибура В. Політико-економічні аспекти сучасного соціально-класового структурування населення України / В. Мандибура // Економічна теорія. — 2010. — № 2. — С. 16–30.

⁶⁹ Бурлака В. Г. Стратегія розвитку нафтового сектору України / В. Г. Бурлака; Національна академія управління. — К., 2012. — С. 228–229.

Тому у сучасних умовах економіка України при світовому рівні цін на енергоресурси розвиватиметься з нарощуванням валового зовнішнього боргу.

Негативно на розвиток України впливає доларизація її економіки, недосконалість валютного контролю і валютного регулювання. Посиленню конфлікту між реальною і віртуальною економіками сприяє непідконтрольність Національного банку України Уряду України та відповідно до тенденцій фінансiалiзацiї економіки його більша вбудованість у світову фінансову систему, ніж у систему державного управління економікою України.

В основі діючої системи грошової емісії, гарантуванні стабільності національної грошової системи знаходиться не економіка України, а іноземна валюта, переважно долари США. Уся світова економіка використовує у якості резервної валюти долар США, і тому це спостерігається і в інших країнах⁷⁰.

Глобальна тенденція фінансiалiзацiї розвитку світу проявилась і у діючій системі вивезення одержаних в результаті економічної діяльності капіталів у офшори і їх надходження в Україну у формі прямих іноземних інвестицій⁷¹.

Безперечний вплив на стан економіки України здійснює глобальна тенденція інформатизації суспільства, яка забезпечує прищеплення населенню країни системи цінностей Західної цивілізації, у якій народилась сучасна неоліберальна модель глобалізації світу. Дія світових тенденцій інформатизації, інтелектуалізації і соціалізації суспільства сприяла значній диференціації доходів населення України — різниця в доходах незаможних і багатих верств населення сягає 40 і більше разів⁷². Обґрунтовується ця диференціація необхідністю значних вкладень у людський капітал, які доволі часто проявляються не стільки у підвищенні знань і кваліфікації зайнятих та у збільшенні їх віддачі у практичній діяльності, скільки у перетворенні їх у *надмірних споживачів матеріальних благ*.

⁷⁰ К столетию создания Федеральной резервной системы: значение для истории и современности. Третье заседание Интеллектуального клуба «Свободная мысль» // Свободная мысль. — 2013. — № 6. — С. 68, 79.

⁷¹ Мазаракі А. А. Національний вимір інтеграції у глобальні виробничі мережі / А. А. Мазаракі // Трансформація національних моделей економічного розвитку в умовах глобалізації: Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 20-22 листопада 2013 р.) / під. ред. А. А. Мазаракі. — К.: Нац. торг.-екоп. ун-т, 2013. — С. 89.

⁷² Нерівність в Україні: масштаби та можливості впливу / за ред. Е. М. Лібанової. — Умань: Видавець «Сочинський», 2013. — С. 13.

Вищезазначені глобальні тенденції несуть певні загрози обмеження суверенітету країни, погіршення економічного її стану і зниження рівня життя населення⁷³.

Таблиця 1

**ДИНАМІКА САЛЬДО ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ
З КРАЇНАМИ СВІТУ, млн дол. США**

Роки	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Сальдо	2886,5	3844	2836,7	6918,6	1291,8	-2884,5	-7263,6
Роки	2008	2009	2010	2011	2012	2013	
Сальдо	-13294,7	-1312,6	-3025,3	-6657,0	-8985,3	-8475,8	

Джерело: Статистичний щорічник України за 2003 рік / Держкомстат України. — К.: 2004. — С. 263, 273; Зовнішня торгівля України: Стат. зб. / Держкомстат України. — К.: 2010. — С. 8; Зовнішня торгівля України: Стат. зб. / Державна служба статистики України. — К.: 2013. — С. 8; Зовнішньоторгівельний баланс України / Державна служба статистики України. Експрес-випуск. 14.02.2014 р. № 59/0/08.2вн-14.

Вступ до Світової організації торгівлі і утворення зон вільної торгівлі з рядом країн поки що важко назвати успішними для України як з точки зору динаміки зовнішньоторгівельного сальдо, яке з 2006 року стало від'ємним і зростаючим (див. табл. 1), так і за структурою експорту, який має переважно сировинний і напівфабрикатний характер.

Доларизація української економіки супроводжується постійним падінням валютного курсу гривні відносно долара США, що погіршує умови виплати валового зовнішнього боргу України, який станом на кінець третього кварталу 2013 року становив 137,7 млрд дол. США. Відносно ВВП обсяг боргу становить 77,3 %⁷⁴.

Геоелекономічне визначення України — одна з найбільш важливих проблем складових національного розвитку⁷⁵, успішне розв'язання якої потребує ретельного дослідження впливу основних глобальних тенденцій на її економіку в сучасних умовах. Певні виклики ставить перед Україною і глобальна тенденція встановлення багатополярного світу, яка проявляється у проблемі розвитку інтеграційних процесів з країнами Європейського та Євразійського Союзів.

⁷³ Мочерний С. Національний та економічний суверенітет країни / С. Мочерний // Економіка України. — 2005. — № 10. — С. 4–13.

⁷⁴ Платіжний баланс і зовнішній борг України. III квартал 2013 року. — К.: НБУ, 2013. — С. 81.

⁷⁵ Лук'яненко Д. Г. Економічна інтеграція і глобальні проблеми сучасності: [монографія] / Дмитро Григорович Лук'яненко. — К.: КНЕУ, 2005. — С. 4.

У цьому контексті слід зазначити, що важливість одночасного доступу до двох потужних європейського та євразійського ринків підкреслюється в роботі професора О. Шниркова⁷⁶. Значний інтерес викликають результати розрахунків, виконаних спільно українськими і російськими вченими на користь співробітництва з Євразійським Союзом⁷⁷. При цьому необхідно зауважити, що зарубіжні вчені пишуть про посилення ролі Росії, розглядаючи цю країну як одного з майбутніх лідерів Євразії, а також про підвищення ефективності співробітництва держав Євразійського континенту, внаслідок чого, на їхню думку, політика Євразійського Союзу впливатиме в майбутньому на політику Європейського Союзу, навіть США і Китаю⁷⁸.

Найважливішим для України стає завдання забезпечення її енергоресурсами, конкретно — російським газом. Другим за значенням для України завданням є забезпечення виробництва і експорту продукції із значною часткою доданої вартості. На наш погляд, вирішення цих двох завдань пов'язане із співпрацею з Євразійським Союзом. Певний інтерес може становити і перехід у відносинах між Україною і цими країнами на власні валюти, враховуючи співвідношення між українською гривнею і російським рублем, вплив на нього тенденції фінансiалiзацiї.

Особливого значення набуває вплив на Україну тенденції до трансформації існуючого однополярного світу, *країни, ядра якого впровадили й підтримують неоліберальну модель глобалізації* у більш справедливий багатополарний світ. У боротьбі між *збереженням однополярного світу*, у якому зацікавлені провідні країни «золотого мільярда», і *запровадженням багатополарного світу*, в якому зацікавлені країни периферії, наміри інтеграції України у Західний світ підсилуватимуть перших світових гравців. Сподівання отримати при цьому фінансову допомогу від Європейського Союзу, враховуючи йо-

⁷⁶ Шнирков О. Пріоритети зон вільної торгівлі України / Олександр Шнирков // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Міжнародні відносини. — Вип. 38/39/2012. — К. : Київський університет, 2012. — С. 37–38.

⁷⁷ Ivantsev V., Geets V., Yasinskiy V., Shirov A., Anisimov A. The Economic Effects of the Creation of the Single Economic Space and Potential Accession of Ukraine. Eurasian Integration Yearbook 2012. — Almaty, 2012. — P.19–42.

⁷⁸ Adomeit, H. Putin's 'Eurasian Union': Russia's integration project and policies on post-Soviet space. Neighbourhood policy paper. A Project of the German Marshall Fund: Center for International and European Studies. July 2012, №4; Cohen, A. (2013). Russia's Eurasian Union could endanger the neighborhood and U.S. interests. June 14, 2013: The Douglas and Sarah Allison Center for Foreign Policy Studies; Dragneva R., Wolczuk K. (2012). Russia, the Eurasian Customs Union and the EU: Cooperation, Stagnation or Rivalry? August 2012: The Royal Institute of International Affairs. — 16 p.; Debyagin, M. The Global Crisis: Why Mankind Needs Russia. — The Schiller Institute's April 13-14 conference on «The Future of Eurasian Cooperation», Frankfurt, Germany: Executive Intelligence Review. May 3, 2013, Vol.40, No. 18. P. 70–73.

го нинішній стан⁷⁹, виглядають доволі сумнівними. За даними 1995 р. питома вага в населенні світу західної цивілізації становила 13 %, Православно-слов'янської — 8, а за часткою у світовому валовому продукті відповідно — 47 і 4 %⁸⁰. У разі приєднання України до Євразійського Союзу вона сприятиме утвердженню багатопольярного світу, одержанню Євразійським Союзом статусу нового світового центру одночасно з встановленням інших нових світових центрів⁸¹, але це суперечитиме інтересам провідних країн ядра.

Який з цих двох шляхів вибере Україна, чи може намагатися уникнути цього вибору і обмежитися участю в інтеграційних процесах на етапі утворення зон вільної торгівлі з країнами СНД та ГУАМ і можливо з іншими країнами світу — покаже майбутнє.

Висновки

Світові економічні процеси характеризуються основними мегатрендами: глобалізацією, фінансіалізацією, інформатизацією, інтелектуалізацією і соціалізацією. Спостерігається стрімке зменшення запасів органічних видів палива, які видобуваються з надр Землі, на тлі їх зростаючого споживання і наростаючої нерівності між людьми і країнами.

В 90-ті рр. ХХ століття світ став однополярним з виокремленням ядра високорозвинутих країн і решти країн, що формують його периферію. Країни ядра переважно належать до Західної цивілізації, характеризуються високим рівнем технологічного розвитку, високими стандартами життя населення і формують так званій «золотий мільярд». Досягнення країнами периферії рівня життя країн ядра неможливе, тому що для цього не вистачає ресурсів планети.

Світ сьогодення є перехідним. В умовах нарощування все новими країнами економічної активності доведеться шукати нові моделі розвитку, пов'язані з відмовою від однополярного світу і діючої Західної неоліберальної моделі його глобалізації,

⁷⁹ The deepening divisions in Europe and the need for a radical alternative to EU policies. Euro-Memorandum 2014. — European Economists for an Alternative Economic Policy in Europe. — 54 p.

⁸⁰ Філіпенко А. С. Економічний розвиток сучасної цивілізації / Антон Сергійович Філіпенко. — К.: Знання України, 2006. — С. 33.

⁸¹ Адаптація України до переходу світ-системи від одно- до багатопольярності: аналіт. доп. / [авт. кол.: Михальченко М. І., Шайгородський Ю. Ж., Шевченко О. К. та ін. ; за ред. М. І. Михальченка]; НАН України, Ін-т політ. і етнонац. дослідж. імені І. Ф. Кураса. — К.: ІПіЕНД імені І. Ф. Кураса НАН України, 2012. — 120 с.; Savin L. Establish a multipolar world order / Leonid Savin // Інформаційно-аналитический портал «Геополітика» 30.03.2013. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.geopolitica.ru/node/1702>.

внаслідок чого однополярний світ в інтересах людства трансформуватиметься у багатополлярний.

Спостерігається розмежування геополітичного простору на полюси: атлантичний (США-Європа) і тихоокеанський (Китай і Японія) з перспективою виокремлення Росії з країнами Митного союзу, ісламського світу, Індії, країн Латинської Америки та Африки. В цих умовах Україна має можливість: 1) підписати «Угоду про асоціацію України з ЄС» і обрати шлях у перспективі стати членом ЄС; 2) приєднатися до Євразійського Союзу; 3) зберігати існуючий статус взаємовідносин з обома Союзми. Який з цих трьох варіантів інтеграційних перспектив вибере Україна, покаже майбутнє.

Список літератури

1. Адаптація України до переходу світ-системи від одно- до багатополісності: аналіт. доп. / [авт. кол.: Михальченко М. І., Шайгородський Ю. Ж., Шевченко О. К. та ін.; за ред. М. І. Михальченка]; НАН України, Ін-т політ. і етнонац. дослідж. імені І. Ф. Кураса. — К.: ІПіЕНД імені І. Ф. Кураса, 2012. — 120 с.

2. Альтерглобализм и антиглобалистские движения в современном мире: Сб. обзоров и реф. / Центр науч.-информ. исслед. глобал. и регион. пробл. Отд. глобал. пробл. — М.: ИНИОН РАН, 2006. — 152 с.

3. Аналіз сталого розвитку — глобальний і регіональний контексти / Міжнар. Рада з науки (ICSU); наук. кер. М. З. Згуровський. — К.: НТУУ «КПІ», 2010. Ч. 1. Глобальний аналіз якості та безпеки життя людей. — 252 с.

4. *Базилевич В.* Современная экономическая теория: в поисках новой парадигмы / В. Базилевич // Вісник КНУ ім. Т.Шевченка. Економіка. — 2013. — № 146. — С. 5–7.

5. *Білорус О. Г.* Економічна система глобалізму / О.Г. Білорус. — К.: КНЕУ, 2003. — 357 с.

6. *Бурлака В. Г.* Стратегія розвитку нафтового сектора України / В. Г. Бурлака. — К.: НАУ, 2012. — 356 с.

7. *Валлерстайн И.* Конец знакомого мира: Социология XXI века / Иммануэль Валлерстайн; пер. с англ. В. Л. Иноземцев. — М.: Логос, 2003. — 355 с.

8. *Вдовічен А. А.* Причини диспропорційного розвитку світової економіки / А. А. Вдовічен // Вісник ЧТЕУ. Економічні науки. Вип. 11 (50). — Чернівці, 2013. — С. 75–82.

9. *Геєць В. М.* Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку / В. М. Геєць. — К.: Ін-т екон. та прогноз., 2009. — 864 с.

10. Глобалізація і безпека розвитку: монографія / О. Г. Білорус, Д. Г. Лук'яненко та ін.; кер. авт. колективу і наук. ред. О. Г. Білорус. — К.: КНЕУ, 2001. — 733 с.

11. Глобалізація світового господарства: геопросторовий вимір / О. О. Любіцева, В. К. Бабарицька, Б. П. Яценко та ін. — К.: Київський університет, 2010. — 160 с.
12. Глобальна економіка XXI століття: людський вимір / Д. Г. Лук'яненко, А. М. Поручник, А. М. Колот та ін.; за заг. ред. проф. Д. Г. Лук'яненка та проф. А. М. Поручника. — К.: КНЕУ, 2008. — 420 с.
13. Глобальні виклики сучасності: суспільно-географічний вимір / Б. П. Яценко, В. К. Кіптенко, В. В. Смаль та ін.; за ред. В. К. Кіптенка, Б. П. Яценка. — К.: Київський університет, 2012. — 255 с.
14. Глобальные тенденции развития мира. Матер. Всерос. науч. конф., 14 июня 2012 г. / Центр проблем. анализа и гос.-управлен. проект. — М.: Науч.эксперт, 2013. — 664 с.
15. Зовнішня торгівля України: Стат. зб. / Держкомстат України. — К.: 2010. — 103 с.
16. Зовнішня торгівля України: Стат. зб. / Держ. служба стат. України. — К.: 2013. — 99 с.
17. Зовнішньоторговельний баланс України / Держ. служба стат. України. Експрес-випуск. 14.02.2014 р. № 59/0/08.2вн-14.
18. Інститут довіри в координатах економічного простору-часу / [А. А. Гриценко, Т. І. Артџомова, Т. О. Крічевська та ін.], за ред. А. А. Гриценка; Ін-т екон. та прогнозув. — К.: 2012. — 212 с.
19. Інститути зайнятості та безробіття: сучасні тенденції та виклики для України: наук. доповідь / [В. М. Гець, А. А. Гриценко, В. В. Близнюк та ін.]; за ред. В. М. Гейця, А. А. Гриценка; Ін-т екон. та прогнозув. — К.: 2013. — 248 с.
20. *Кастельс М.* Информационная эпоха. Экономика, общество и культура / Мануэль Кастельс; науч. ред., пер. О. И. Шкаратан. — М.: ГУ ВШЭ, 2000. — 607 с.
21. *Кислицина О. В.* Міжнародна трудова міграція в умовах глобалізації: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.02 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини» / О. В. Кислицина; Донец. нац. ун-т економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського. — Донецьк, 2011. — 20 с.
22. К столетию создания Федеральной резервной системы: значение для истории и современности. Третье заседание Интеллектуального клуба «Свободная мысль» // Свободная мысль. — 2013. — № 6. — С. 61–80.
23. *Кузнецов О. В.* Англосаксонська модель капіталізму у системі світового господарства: автореф. дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.02 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини» / О. В. Кузнецов; Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин. — К., 2011. — 34 с.
24. *Лук'яненко Д. Г.* Глобальна економічна інтеграція / Дмитро Григорович Лук'яненко. — К.: Національний підручник, 2008. — 220 с.
25. *Лук'яненко Д. Г.* Економічна інтеграція і глобальні проблеми сучасності / Дмитро Григорович Лук'яненко. — К.: КНЕУ, 2005. — 204 с.

26. *Лук'яненко Д.* Стратегії глобального управління / Дмитро Лук'яненко, Тимур Кальченко // Міжнародна економічна політика. — 2009. — № 8–9. — С. 5–43.
27. *Мазаракі А. А.* Національний вимір інтеграції у глобальні виробничі мережі / А. А. Мазаракі // Трансформація національних моделей економічного розвитку в умовах глобалізації: Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. 20-22 листопада 2013 р. / під. ред. А. А. Мазаракі. — К.: Нац. торг.-екон. ун-т, 2013. — С. 88–90.
28. *Макогон Ю. В.* Глобализация и Украина в мировой экономике / Ю. В. Макогон, Т. В. Орехова. — Донецк: ДонНУ, 2004. — 478 с.
29. *Мандибуря В.* Політико-економічні аспекти сучасного соціально-класового структурування населення України / В. Мандибуря // Економічна теорія. — 2010. — № 2. — С. 16–30.
30. *Мартин Г.-П.* Западная глобализации: атака на процветание и демократию / Г. П. Мартин, Х. Шуманн. — М.: Альпина, 2001. — 335 с.
31. *Межуев В. М.* Восток и Запад в исторической перспективе / В. М. Межуев // Мировая роль России: право на существование и исторические проявления. — М.: Научный эксперт, 2011. — С. 101–105.
32. *Мунтиян В. І.* Економіка ноосфери як інструмент подолання світової фінансово-економічної кризи / В. І. Мунтиян // Економічна безпека держави: міждисциплінарний підхід / за ред. Є. В. Хлобистова. — Черкаси: Чабаненко Ю. А., 2013. — С.101–113.
33. *Мочерний С.* Національний та економічний суверенітет країни / С. Мочерний // Економіка України. — 2005. — № 10. — С. 4–13.
34. *Навроцька Н. А.* Провідні тенденції глобалізації заощаджень та інвестицій у світовій економіці / Н. А. Навроцька // Проблеми економіки. — 2013. — № 2. — С. 12–19.
35. *Нерівність в Україні: масштаби та можливості впливу / за ред. Е. М. Лібанової.* — Умань: Соцінський, 2013. — 404 с.
36. *Пахомов Ю. Н.* Украина и Россия между Западом и Востоком / Юрий Николаевич Пахомов // Економічний часопис ХХІ. — 2010. — № 5–6. — С. 3–8.
37. *Платіжний баланс і зовнішній борг України. III квартал 2013 року.* — К.: НБУ, 2013. — 117 с.
38. *Политическое измерение мировых финансовых кризисов. Феноменология, теория, устранение / Центр проблем. анализа и гос. управлен. проект.* — М.: Науч.эксперт, 2012. — 632 с.
39. *Селиванов А. И.* Традиционность и маргинальность в XXI веке: противостояние, взаимодействие, влияние на социальную динамику. Портал ИНИОН РАН. Дата публ. 13.07.2013 г. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.rkpr.inion.ru>
40. *Сиденко В. Р.* Глобализация — европейская интеграция — экономическое развитие: украинская модель: в 2-х т.— К.: 2008. Т. 1: Глобализация и экономическое развитие / Владимир Романович Сиденко. — К.: Феникс, 2008. — 376 с.
41. *Соколенко С. І.* Глобалізація і економіка України / С. І. Соколенко. — К.: Логос, 1999. — 568 с.
42. *Стігліц Дж. Ю.* Глобалізація та її тягар / Джозеф Юджін Стігліц; пер. з англ. А. Іщенко. — К.: КМ Академія, 2003. — 252 с.

43. *Столярчук Я. М.* Глобальні асиметрії економічного розвитку / Ярослав Михайлівна Столярчук. — К.: КНЕУ, 2009. — 302 с.
44. *Ткаленко С.* Фінансові потоки і забезпечення безпеки держави в умовах глобалізації та глобальних інтеграційних процесів / Світлана Ткаленко // Міжнародна економічна політика. — 2013. — № 1(18). — С. 87–104.
45. *Голочко П. П.* Україна: государство или страна? / Петр Петрович Толочко. — К.: Довіра, 2008. — 208 с.
46. Україна в інтеграційних процесах на пострадянському просторі: моделювання альтернатив: аналіт. доп. / І. В. Клименко, Ю. М. Харазішвілі, О. М. Шаров, І. В. Ус. — К.: НІСД, 2013. — 104 с.
47. *Філіпенко А. С.* Економічний розвиток сучасної цивілізації / Антон Сергійович Філіпенко. — К.: Знання України, 2006. — 316 с.
48. *Филипенко А. С.* Экономическая глобализация: истоки и результаты / А. С. Филипенко. — М.: Экономика, 2010. — 511 с.
49. *Фукуяма Ф.* Конец истории и последний человек / Ф.Фукуяма. — М.: АСТ; Ермак, 2007. — 588 с.
50. *Хантингтон С.* Столкновение цивилизаций / С. Хантингтон; пер. с англ. Ю. Новиков, Т. Велимеев. — М.: АСТ, 2003. — 603 с.
51. *Циганов С. А.* Проблеми сталого розвитку у контексті неоліберальної моделі глобалізації / С. А. Циганов, А. М. Яншина // Економіка України. — 2013. — № 4. — С. 4–14.
52. *Шнирков О.* Пріоритети зон вільної торгівлі України / О.Шнирков // Вісник КНУ ім. Т.Шевченка. Міжнар. відносини. — Вип. 38/39/2012. — К.: Київ. ун-т, 2012. — С. 37–38.
53. *Adomeit H.* Putin's 'Eurasian Union': Russia's integration project and policies on post-Soviet space. Neighbourhood policy paper. A Project of the German Marshall Fund: Center for International and European Studies. July 2012, № 4.
54. *Gregosz D.* Economic Megatrends up to 2020. What can we expect in the forthcoming years? / David Gregosz // Facts and Findings №106, August 2012. — Konrad-Adenauer-Stiftung, 2012. — 15 p.
55. *Cohen A.* Russia's Eurasian Union could endanger the neighborhood and U.S. interests / Ariel Cohen // Backgrounder. № 2804. The Heritage Foundation. Leadership for America. — June 14, 2013: The Douglas and Sarah Allison Center for Foreign Policy Studies.
56. *Hankel W.* Megatrends of the global economy of tomorrow / Wilhelm Hankel, Robert Isaak // The World Financial Review. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.worldfinancialreview.com/?p=499>
57. *Pacek N.* Five Mega-trends facing international businesses through to 2020 / Nenad Pacek // The Insight Bureau, Issue № 44. — November 2009.
58. *Delyagin M.* The Global Crisis: Why Mankind Needs Russia. — The Schiller Institute's April 13-14 conference on «The Future of Eurasian Cooperation», Frankfurt, Germany: Executive Intelligence Review. May 3, 2013, Vol. 40, No. 18. — P. 70–73.
59. *Dragneva R., Wolczuk K.* Russia, the Eurasian Customs Union and the EU: Cooperation, Stagnation or Rivalry? August 2012: The Royal Institute of International Affairs. — 16 p.

60. *Ivanter V., Geets V., Yasinskiy V., Shirov A., Anisimov A.* The Economic Effects of the Creation of the Single Economic Space and Potential Accession of Ukraine. Eurasian Integration Yearbook 2012. – Almaty, 2012. – P.19–42.

61. *Savin L.* Establish a multipolar world order / Leonid Savin // Информационно-аналитический портал «Геополитика» 30.03.2013. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.geopolitica.ru/node/1702>

62. The deepening divisions in Europe and the need for a radical alternative to EU policies. EuroMemorandum 2014. [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://www.euromemorandum.eu/uploads/euromemorandum_2014.pdf

Стаття надійшла до редакції 20.02.2014